

Степан Руданський — видатний український поет ХІХ ст. (6.I.1834-21.IV.1873). Твори його формою, змістом і мовою глибоко народні. Вони були улюбленими для сучасних письменників читачів, такими ж вони залишаються для українців і досі.

Поет народився і дитячі роки провів у с. Хомутинець на Вінниччині, отже, рідними для нього були подільські говірки південно-західного наріччя. Перебуваючи в молодому віці серед селян-подолян, він добре володів подільським говором. Учився в Шаргородській духовній школі, потім у Кам'янець-Подільській духовній семінарії, далі в Петербурзькій медико-хірургічній академії. У 1861 р. був призначений на посаду лікаря в м. Ялту, де працював до кінця днів.

За своє коротке творче життя С. Руданський написав ряд балад, багато ліричних віршів і один драматичний етюд. Найвизначнішими в поетичній спадщині письменника постають його гумористично-сатиричні вірші-співомовки. Ритмомелодика й образна система поезій С. Руданського своєю основою мають народнопісенну творчість (збиранням і вивченням фольклору поет займався протягом усього життя). Збагатив письменник українську літературу своєю перекладацькою діяльністю: йому належать переклади «Слова о полку Ігоревім», «Іліади» Гомера, «Енеїди» Вергілія, окремих творів з російської, польської, чеської, сербської та німецької мов.

У своїй мовній творчості С. Руданський поєднав досягнення видатних своїх літературних попередників з подільським говором і фольклором. Використовуючи скарби народної творчості Поділля, поет зробив їх здобутком української літературної мови.

Подільський говір південно-західного наріччя близький до середньонадніпрянського говору південно-східного наріччя, яке лягло в основу нової української літературної мови. Якщо мати на увазі, що поет намагався уникати вузьких діалектизмів, то мова його творів постає загальноукраїнською, вона легко сприймалася і сприймається українцями з різних місцевостей. Проте подільський говірковий колорит у мові творів поета відчувається виразно.

Серед фонетичних діалектних особливостей у мові творів С. Руданського можна відзначити: випадки неповноголосся (*краль* ‘король’, *храбрений* ‘хоробрий’), вживання голосного [e] замість [o] (*вечерниці, шелом, вчєра*), [e] замість [i] (*меж, крепкий*), [e] замість [и] (*оден*), [e] замість [y] (*ястреб*), [и] замість [a] (*пливати*), [i] замість [e] (*річі, вечєра, стрілити, втікти*), [i] замість [o] (*пізнати, пічнємо, бохінець*), [йі] замість [o] (*їден, їдна, їдно, їдні, їднаковий*), [я] замість [e] (*сонячко, лядацо*), [a] замість [o] (*жадна, каждий*), [o] замість [i] (*покорний, скончався, кольор*), [y] замість [i] (*дюра, дюравий*); вставний приголосний [л] замість [й] після губних приголосних (*здоровля, славословля, прєслівля*), вставний приголосний [н] замість [й] після приголосного [м] (*памнять, мнясо, тімня*), звукосполучення [мн] замість [вн] (*рімний, рімняти*); вживання приголосного [в] замість [л] (*горівка, псавтир*), [г] замість [х] (*гробак*), [ж] замість [з] (*желізо*), [н] замість [м] (*пійняти*), [ч] замість [дж] (*пчола*), [ш] замість [с] (*обималити*), [шч] замість [ч] (*пещєра*), [шч] замість [ц] (*обіщатись*); вживання м'яких приголосних замість твердих (*бусель, баль, банька*), твердих приголосних замість м'яких (*за морами, задрапати, господару, школяру*).

Словотвірні діалектизми в мові поета становлять системні й індивідуальні утворення, характерні для окремих слів. До системних зараховуємо:

- прикметниковий суфікс *-овий* відповідно до нормативного *-евий* (*кристальовий*);
- цей же суфікс на вираження належності (*Петровий* ‘Петрів’, *батьковий* ‘батьків’, *пастуховий* ‘пастухів’, *царьовий* ‘царевий’, *корольовий* ‘королів’);
- суфікс *-енний* на вираження високого ступеня якості (*багатенний, бистренний*);
- дієприкметниковий суфікс *-аний* (*мучаний* ‘мучений’, *пораняний* ‘поранений’, *спаляний* ‘спалений’, *запаляний* ‘запалений’ і ‘запальний’, *нєлюбляний* ‘нєлюблений’ і ‘нєлюбий’);
- прислівники на *-є* відповідно до нормативних на *-о* (*вічнє, звичайнє, наглє*);

- прислівникові форми на *-о* відповідно до нормативних на *-и* (*кілько, скілько, тільки, стільки*).

До індивідуальних належать утворення: *більний* 'болючий', *блискати* 'блимати', *богдай* 'бодай', *бойсьько* 'бій', *брязкотал* 'брязкальце', *вдяка* 'вдячність', *взавтра* 'завтра', *взиск* 'зиск', *вітерок* 'вітерець', *внівеч* 'нанівець', *воївний* 'войовничий', *володай* 'володар', *вразьба* 'ворожнеча', *всхід* 'схід', *горілача* 'горілка', *гумен* 'ігумен', *далій* 'далі', *дерев'я* 'дерева', *десятничок* 'десять копійок', *дідина* 'дідизна', *дідний* 'дідівський', *довіка* 'довіку', *домичок* 'домик', *загородь* 'загорода', *зазлість* 'злість', *замагати* 'перемагати', *замісто* 'замість', *запинити* 'припинити', *збожже* 'збіжжя', *зізнати* 'впізнати', *зірний* 'зоряний', *зладнути* 'приладнати', *зумелосердитися* 'змилосердитися', *которий* 'котрий', *крівля* 'кров', *куда* 'куди', *лебїжсий* 'лебединий', *майбути* 'мабуть', *медний* 'медовий', *мисливий* 'мисливець', *мучар* 'мучитель', *навпереди* 'наперед', *надпочати* 'почати', *насилом* 'насилно', *наокруга* 'навкруги', *небора* 'неборак', *неділешний* 'недільний', *нелюдимий* 'безлюдний', *неробітливий* 'нероботящий', *ницю* 'ниць', *нівеч* 'нівець', *нігде* 'ніде', *обижа* 'обида', *обуда* 'обудження', *оленній* 'оленячий', *оружє* 'оружжя', *перечка* 'суперечка', *піднебїсько* 'піднебесся', *пійти* 'піти', *пнятись* 'пнутись', *поворіття* 'повернення', *поміже* 'поміж', *послі* 'після', *пострасть* 'пристрасть', *рабовець* 'грабіжник', *ремество* 'ремесло', *розгородь* 'відгородженість', *рутвяний* 'рутяний', *сировий* 'сирий', *соловій* 'соловей', *спійняти* 'впіймати', *стіль* 'стеля', *стіння* і 'стіни', *сюда* 'сюди', *сходки* 'сходи', *тогді* 'тоді', *трошка* 'трошки', *тута* 'тут', *улітати* 'відлітати', *хоручка* 'хоруговка', *християни* 'християни', *чумачество* 'чумацтво', *шульгар* 'шуліка', *щасливий* 'щасливіший'.

До словозмінних діалектизмів у мові творів С. Руданського належать:

- іменникові форми: *долиной, ружой, калиной; земляю, зорьою; хмельом, жальом; люде, селяне, половчане, бояре; бабів, молодіщів, комахів, кринищів, липів, струнів; селянів, горів 'гір', річів, серців; братій; очами;*
- займенникові форми: *м'я* 'мене', *мні, мі* 'мені', *тя* 'тебе', *ї 'її', 'їй'*, *до него* 'до нього', *через ню, нюю* 'через неї', *по нему, нім* 'по ньому', *мої* 'моєї', *мою* 'моєю', *мому* 'моєму', *твої* 'твоєї', *твою* 'твоєю', *свої* 'своєї', *свою* 'своєю'; *тої* 'тієї', *ті* 'тій', *сего* 'сього', *сему* 'сьому', *всього* 'всього';
- числівникові форми: *итири, итирнаїцять, півста* 'п'ятдесят'; *двадцятю* 'двадцятьма';
- дієслівні форми: *пійми* 'піймай', *не жур* 'не жури', *розбуджає* 'розбуджує', *запрошає* 'запрошує'; *замісюють* 'замішують', *ся молити, ся зриває, ся занурило; що-сь замкнув, чи-сь кохала; був-єм, вважав-єм, пам'ятав-єм, дала-м, добрала-м; був-єсь, тримав-єсь, пізнав-єсь, мав-ис, впала-сь, дала-сь, казала-сь, дрімала-сь, утопила-сь, вміли-сьте; все-м розказав, тільки-м родилась; видім-бим, мусив-бим.*

Щодо діалектного синтаксису, то він у мові творів С. Руданського виражається в конструкціях з прямими додатками-назвами осіб при перехідних дієсловах у формі називного відмінка: *вести добрі люди, князь слуги посилає, збирала діти*; у вживанні присудка в однині середнього роду при підметах у множині: *два купці сиділо, йшло два молодці*; у конструкціях з давальним відмінком іменників замість місцевого: *по берегам трибали*; у специфічних словосполученнях: *дівка в ноги* 'дівка втікає', *кущами взятись* 'кущами порости', *крий Боже твоєї смерті* 'на випадок твоєї смерті', *по невчасі* 'невчасно', *згубити когось* 'позбавити когось', *мила дівча* 'миле дівча', *пробудилася дівча* 'пробудилося дівча', *не сил* 'неможливо', *був на мене мороз* 'було мені холодно', *тягом тягнути* 'йти довгим рядом', *тікати бою* 'втікати від бою', *тікав злої смерті* 'тікав від злої смерті', *носа не являти* 'не показуватись', *вагу розважати* 'обдумувати важкий стан', *сваром сваритися* 'дуже сваритися', *ісходити світа* 'побувати в багатьох місцях', *справляти колодія* 'чіпляти парубкові кусок дерева (обряд)', *оце але* 'оце так (вигук здивування)'

До лексичних регіоналізмів у поезії С. Руданського належать: *бичок* 'міра горілки', *бинда* 'стрічка', *брилювати* 'блистіти', *буєсть* 'невгамовність', *бухча* 'візок', *вгадець* 'ворожбит', *верезаний* 'пощерблений', *вибавця* 'рятівник', *видіти* 'бачити', *вищати*

‘величати’, *відвіт*, *одвіт* ‘відповідь’, *відвічати* ‘відповідати’, *вторий* ‘другий’, *гатилити* ‘пожадливо їсти’, *ганч* ‘вада’, *да* ‘та’, ‘але’, *дав* ‘натиск’, *денежка* ‘гріш’, *дільці* ‘дійові особи’, *допрежній* ‘попередній’, *дохопити* ‘домогтися’, *жильний день* ‘день після посту’, *за* ‘про’, *завсігди* ‘завжди’, *задоволі* ‘багато’, *заким* ‘поки’, *замога* ‘поміч’, *захолявок* ‘ніж’, *здібати* ‘зустріти’, *здибати* ‘забити в диби’, *злибіда* ‘біда’, *змисний* ‘догадливий’, *змрок* ‘сутінок’, *зореглядець* ‘астроном’, *зроччя* ‘вбоге вбрання’, *іздиміти* ‘щезнути’, *їднорал* ‘генерал’, *йно* ‘тільки’, *кавалок* ‘кусок’, *калитися* ‘гартуватися’, *кляскати* ‘плескати’, *коп’я* ‘списи’, *кримка* ‘шапка з кримських овець’, *кряжувати* ‘двигати’, *курати* ‘домагатися’, *лелик* ‘кажан’, *ложити* ‘класти’, *лучче* ‘краще’, *льоди* ‘морозиво’, *хвилина*, *надпочати* ‘попробувати’, *най* ‘нехай’, *наознак* ‘горілиць’, *небіг* ‘бідолаха’, *небологом* ‘нахилившись’, *нігди* ‘ніколи’, *обіситися* ‘зникнути’, *оже* ‘адже’, *опирати* ‘знаходитись’, *офіра* ‘пожертвування’, *очередуватись* ‘чергуватись’, *паплома*, *паполома* ‘попона’, *перешир* ‘самостріл’, *перше* ‘раніше’, *повчок* ‘полк’, *подуга* ‘перемога’, *покупати* ‘купувати’, *полик* ‘вишивка на рушнику’, *полоз* ‘плазун’, ‘гадюка’, *помник* ‘пам’ятник’, *пособа* ‘допомога’, *предміт* ‘увага’, *претріпаний* ‘порубаний’, *привереда* ‘причеп’, *пригвіздити* ‘прибити’, ‘прив’язати’, *припішати* ‘ослабнути’, *припом’янути* ‘пригадати’, *пукати* ‘стукати’, *розбатовувати* ‘різати на куски’, *розлік* ‘розрахунок’, *руда* ‘мочарова лука’, *ружа* ‘трянда’, *свікла* ‘листя буряків’, *скурати* ‘роздобути’, ‘дістати’, *стан* ‘загін’, *стилий* ‘бісовий’, *ступ* ‘хід’, *темнежити* ‘втомлювати’, ‘виснажувати’, *тра* ‘треба’, *трість* ‘очерет’, *тукатий* ‘товстий’, *турма* ‘отара’, *тяг* ‘довгий ряд’, *увидати* ‘побачити’, *уходити* ‘накормити’, *файда* ‘батіг’, *фандá* ‘нагай’, *фук* ‘галас’, ‘крик’, *халасувати* ‘лакомитись’, *хаменити* ‘закликати до згоди’, *харман* ‘вігадка’, *шмалити* ‘швидко їхати’, *щілка* ‘рядок’.

Незважаючи на те, що наведені діалектизми в мові творів С. Руданського сучасною літературною нормою не стали, переважна більшість подільських живомовних елементів у творах поета належить до нормативних. Завдяки творчості С. Руданського, а також А. Свидницького, М. Коцюбинського українська літературна мова XIX ст. збагатилася подільськими мовно-фольклорними засобами.